

ЮРІЙ ФЕЛЬШТИНСЬКИЙ
МИХАЙЛО СТАНЧЕВ

ТРЕТЯ СВІТОВА

БИТВА ЗА УКРАЇНУ

Видання 2-ге, доповнене

*Переклали з російської
Володимир Єшкілев і Федір Левчук*

«НАШ ФОРМАТ» · КИЇВ · 2022

Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua

УДК 94»364»(100)»20»+94(477)»20»(09)
Ф 40

Фельштинський Юрій, Станчев Михайло

Ф40 Третя світова: битва за Україну / пер. з рос. Володимир Єшкілев, Федір Левчук. Вид 2-ге, доп. — К. : Наш Формат, 2022. — 416 с.

ISBN 978-617-8115-53-1 (паперове видання)

ISBN 978-617-8115-54-8 (електронне видання)

Чи переросте битва за Україну в Третю світову війну або ж стане для Росії новим Афганістаном, що призведе до краху режим Путіна — основне питання, на яке шукають відповідь всесвітньо відомий історик Юрій Фельштинський та експерт МЗС України Михайло Станчев. Гострий лікнеп охоплює дражливі моменти історії російсько-українського конфлікту — від давніх часів і дотепер, зокрема проблематику економічного й газового шантажу Росії, а також далекосяжні плани та спроби Росії створити з України плацдарм для подальшої інвазії у східноєвропейські країни — із застосуванням тактики гітлерівської Німеччини та сталінського Радянського Союзу.

Для широкого кола читачів.

УДК 94»364»(100)»20»+94(477)»20»(09)

ISBN 978-617-8115-53-1 (паперове видання)
ISBN 978-617-8115-54-8 (електронне видання)

© Фельштинський Ю., Станчев М., 2022
© Єшкілев В., Левчук Ф., пер. з рос., 2022
© ТОВ «НФ», виключна ліцензія на видання,
оригінал-макет, 2022

Зміст

<i>Передмова до другого видання</i>	7
<i>Замість передмови. Випереджаючи час</i>	12
<i>Розділ 1. Україна: екскурс в історію</i>	21
<i>Розділ 2. Важкий шлях України до Великої Європи</i>	52
<i>Розділ 3. Вбивство Георгія Гонгадзе</i>	78
<i>Розділ 4. Парламентські та президентські вибори (2002–2004)</i> ..	94
<i>Розділ 5. Помаранчева революція</i>	115
<i>Розділ 6. Віктор Ющенко — Дон Кіхот від політики</i>	129
<i>Розділ 7. Президент Янукович (2010–2014)</i>	162
<i>Розділ 8. Проблема європейської інтеграції</i>	190
<i>Розділ 9. Майдан</i>	197
<i>Розділ 10. «Бандерівці» як пропагандистський бренд</i>	211
<i>Розділ 11. Продовження революції</i>	238
<i>Розділ 12. Зміна влади чи зміна олігархій?</i>	254
<i>Розділ 13. Кому належить Крим?</i>	274
<i>Розділ 14. «Російська весна» у Кремлі та в південно-східній Україні</i>	289
<i>Розділ 15. Чи хочуть війни росіяни?</i>	302
<i>Розділ 16. Президент Петро Порошенко (2014–2019)</i>	332
<i>Розділ 17. Президент Володимир Зеленський</i>	344
<i>Розділ 18. Російська агресія в Україні (2014–2022)</i>	355
<i>Висновок</i>	367
<i>Післямова (серпень 2022 року)</i>	379
<i>Додаток. Історія сучасної України в біографіях її діячів (на серпень 2022 року)</i>	389

Передмова

до другого видання

Поки я пишу ці рядки, сидючи у своєму кабінеті вдома в Массачусетсі, російські збройні сили завдають ракетно-бомбових ударів по місту Харкову, де живе мій співавтор Михайло Станчев. «Ситуація в нас складна. Щодня бомблять. Явно вирішили Харків виморити, поки не здамося. Сьогодні вночі спав на підлозі, бо були авіанальоти і скинули ракети чи бомби неподалік від дому. Дякувати Богу, ми з дружиною живі. Діти просять їхати геть, але в мене немає машини, а зараз їздити дорогами України дуже небезпечно». Це з останнього електронного листа від Михайла.

Наша книжка була написана у 2014 році, видана російською, українською і польською у 2015-му. Перечитуючи її зараз, у серпні 2022 року, я зрозумів, що не можу додати чи виправити в ній жодного слова — таким очевидним було вже у 2015 році все, що відбуватиметься в майбутньому. Усі наші прогнози, на жаль, справдилися. Але позаяк з моменту написання книжки минуло вісім років, ми додали три нові розділи, які розповідають про події, що відбулися в Україні у 2014–2022 роках.

У 2014 році Україна, яка зазнала нападу російської сторони, надала нам всім перепочинок, яким ми не скористалися. Якби санкції, які ми вводимо проти Росії сьогодні, були введені вже у 2014 році, після анексії Криму і вторгнення у Східну Україну, нам не довелося б стати свідками великої війни, що розпалюється на наших очах. Проте так сталося, що й агресія проти Грузії у 2008 році, і вторгнення в Україну минули для Путіна безкарно, без наслідків. Точніше: злочин було вчинено, чужі землі зруйновані й захоплені, тисячі людей вбиті, а покарання не сталося. Зрозуміло, що єдиний висновок, який міг зробити з того, що сталося, і зробив агресор — це той, що можна і далі загарбувати сусідів. Україна в переліку Путіна була під номером один. От він на неї й напав.

Путін 24 лютого 2022 року розв'язав Третю світову війну. У своїх істеричних промовах, що передували нападу на Україну, як і відразу після вторгнення, він попередив, що запланована ним війна буде термоядерною і що загарбання України — це лише перший етап великого плану. Його промови стають дедалі більш агресивними, навіть шизофренічними. Але Путін є божевільним точнісінько так само, як божевільним був Гітлер. Тому визначення того, здоровий Путін психічно чи хворий, ніяк не допомагає в нашій з ним боротьбі.

Станом на серпень 2022 року, коли пишеться цей текст, усіма покинута Україна на самоті бореться проти воєнного злочинця Путіна. Як довго вона протримається і як проходитиме для Росії й України воєнна кампанія, зараз не може передбачити ніхто. Перемогти в Україні Росія не зможе. Уже не змогла. Але сплюндрувати все на своєму шляху і зруйнувати з повітря може.

Перший місяць війни показав, що абсолютно всі воєнні оглядачі недооцінили силу спротиву української армії, водночас переоцінивши міць армії Росії. Разом з тим слід розуміти, що Росія зосередила на кордонах України всі свої боездатні війська, оголивши інші фронти і залишившись без резервів. Первинно війська до Білорусі звозили навіть із Далекого Сходу. Зараз перекидають війська з окупованих автономних республік Грузії, привозять найманців із Сирії, головорізів Кадирова з Чечні, звертаються по допомогу до Казахстану і Білорусі, призивають 130 тисяч новобранців... Інакше кажучи, російські війська здатні вторгнутися в Україну і займатися розбоєм, руйнуванням і мародерством, але успішно вести бойові дії на чужій території вони не можуть.

За планом, розправившись з Україною, навіть якщо для цього знадобиться покласти десятки тисяч російських солдат і стільки ж українських життів, зруйнувати древні міста, що вціліли під час Другої світової війни чи відбудовані пізніше, а можливо, навіть не дочекавшись завершення воєнних операцій російської армії в Україні, лише пробивши сухопутний коридор до Придністров'я, де вже зосереджені російські війська, Путін вийде до кордонів ще однієї держави, яка не ввійшла в НАТО, — Молдови, і розпочне її загарбання. Це друга частина його плану: зруйнувати ще й Молдову. Після цього всі колишні європейські республіки СРСР, які ще не встигли увійти в НАТО, — Білорусь, Україна і Молдова — виявляться втягнутими у війну. На наступному етапі Путін планує вторгнутися або до Фінляндії і Швеції, які теж не є членами НАТО, або в країни Балтії — а вони є членами альянсу.

Протягом перших тижнів цієї війни нікому не підзвітний диктатор Білорусі Лукашенко, який втягнув свої країну у війну проти України на боці Росії, провів шахрайський «референдум» про скасування без'ядерного статусу Білорусі. Я очікую, що в недалекому майбутньому, щойно окреслиться поразка Росії у війні з Україною, Путін розмістить у Білорусі ядерну зброю під приводом повернення до цієї країни того, що забрала Росія після 1993 року, коли Білорусь від ядерної зброї відмовилася. Потім Путін почне шантажувати НАТО тим, що в разі відмови визнати його контроль над Україною та Молдовою і передати Росії країни Балтії «незалежна держава» Білорусь завдасть по Польщі та Литві ядерних ударів (про які Росія заявить, що не має до них жодного стосунку). Це буде новий вид гібридної зброї Путіна: ядерна гібридна зброя з чужої території. Я назвав Польщу і Литву, а не якісь інші держави, лише тому, що в одній зі своїх промов Лукашенко висловив брехливе твердження, буцімто НАТО планує розмістити ядерну зброю, спрямовану проти Росії, в Польщі та Литві. Чи завдасть НАТО удару у відповідь лише по Білорусі, чи заявить, що Лукашенко не є незалежним від Росії політичним діячем і термоядерний удар ініціював Путін?

Є елемент, який сьогодні неможливо не врахувати і не можна не згадати: президентські вибори у США 2024 року і теоретична можливість перемоги на цих виборах Дональда Трампа. Трамп невідповідно уже зараз просить Путіна допомогти йому зібрати компромат на сім'ю Байденів. Він подає Путіну сигнал: якщо той допоможе стати президентом, Трамп на знак подяки дозволить йому загарбати Європу. Якщо Трамп стане президентом, США вийдуть з блоку НАТО, і Європа повинна буде самостійно битися з Росією, яка, порівняно з Європою, має очевидну перевагу в ядерних озброєннях.

Теперішніми трагічними днями, на тлі яких «Герніка» Пабло Пікассо здається початковим етюдом до величезного монументального і ще не створеного полотна, не можна не згадати про людину, яка виявилася, сама того не плануючи, символом вільної України і спротиву Путіну — про президента України Володимира Зеленського. Хай що б сталося з ним тепер, хоч як би обернувся хід війни, він увійде в аннали історії як державний діяч, що опинився на висоті задач, які стоять перед його країною, і обстоє незалежність України перед очманілим тираном, що руйнує все на своєму шляху. У цій сутичці Зеленський вже переміг, тому що Путін у цій війні вже програв. Просто Путін про це ще не знає. Він не здатен зупинитися — ні в Україні,

ні за її межами. Він воюватиме зі всім цивілізованим світом. Але перемогти в цій війні Путін не може, позаяк він тепер не має нічого, крім ядерного блефу. Армії для вторгнення в Європу він теж уже не має. Він втратив її в Україні.

Про Росію, Путіна і путінський режим можна тепер просто забути. Немає вже такої країни — Росії. Путін її знищив. Є держава, яку зневажають та ненавидять, і народ, що населяє її — його тепер теж зневажають та ненавидять. Немає вже президента Путіна — є божевільний тиран, який загнав себе в бункер. Немає путінського режиму, позаяк путінський варіант був чимось схожим на італійський фашизм 1938 року, а сьогодні в Росії фашизм, найбільш схожий на німецький нацизм 1939 року. Існувати довго в такому режимі Росія не може, точно так само, як не змогла проіснувати в ньому гітлерівська Німеччина.

Путін — тиран і правитель дикої країни, який зганьбив увесь російський народ і обезчестив себе на століття. Нам навіть важко уявити собі, який тепер вигляд матиме історія Росії XXI століття. Хіба зможе бодай хтось у найближчі, скажімо, сто років сказати про Росію і російський народ хоч одне добре слово? Звісно ж, ні. Це неможливо. Ні Пушкін росіян уже не врятує, ні Достоєвський, ні Толстой, ні балет із «Лебединим озером», ні Гагарін із космосом. Путін 24 лютого 2022 року поховав Росію. Навік. Назавжди. Як же він і ті, хто керує сьогодні Росією, мають нічого не розуміти в питаннях вічності, щоб так зганьбити свою країну і свій народ, до якого, на їхню думку, вони належать? Навіть Сталін через втягнення СРСР у Другу світову війну на боці союзників зумів, після сталінсько-гітлерівського пакту серпня 1939 року, уникнути всезагальної ганьби і зневаги. Якби найстрашнішому ворогові Росії поставили завдання завдати країні максимальної шкоди, він не зміг би вигадати такого дикого і злочинного проєкту: «війна проти України!» Але його спромігся придумати і реалізувати Путін зі своїми поплічниками з Луб'янки.

Війна Росії проти України не може завершитися, і вже не завершилася, перемогою Росії над Україною. Це не означає, на жаль, що Україна може виграти цю війну без допомоги НАТО. Просто тому, що війна провадиться зараз на території України, а Путіну абсолютно байдуже, скільки російських солдатів він у цій війні покладе. Покладе 100 тисяч, наприклад, і далі що? Українці потомляться трупи вивозити й ховати. Рештки російських солдатів лежатимуть на полях, розкладатимуться, адже настає літо, їх обгризатимуть звірі... І це все у XXI столітті, під гаслом «відродження Великої Росії»!

Завдяки всьому цьому ми далеко просунулись у розумінні того, що таке Путін, що таке сучасна Росія, чим вона страшна і чим загрожує світові ця імперія зла. Відповідь на запитання, як зупинити Путіна, проста і очевидна: зараз Путіна можна зупинити тільки військовою силою — як і Гітлера в 1939 році. Час мирних перемовин минув. Санкції, введені із запізненням на 8–14 років, послаблюють Росію, викреслюють її зі світової спільноти, але зупинити агресію Путіна санкції не зможуть. Це може зробити тільки військове втручання України і НАТО. І єдиний спосіб закінчити цю війну (бо ж Путін її закінчувати не буде) — це здобути над Путіним перемогу силами коаліції, як це було зроблено в 1945 році.

Гітлер 1 вересня 1939 року теж не думав, що починає світову війну, у якій він сам програє, а його імперія буде знищена, розірвана на шматки, загарбана і розділена на дві держави. Тим паче він не припускав, що вже через 6 років після початку цієї війни вчинить самогубство. Путін теж не припускає. Взагалі, якби всі полководці, які починали війни, наперед знали, чим вони закінчаться, жодна війна не виникала б. Усі війни завжди замислювались як переможні бліцкриги, а тривали часто впродовж багатьох років і закінчувалися поразкою їхніх ініціаторів. Тому Путін тут не виняток, а загальне банальне правило. Його безкультур'я заважає йому у все це вникнути. Він ніби як атакує, але сидить у бункері десь у російській глибинці, мов у фортеці в облозі, за довжелезним столом, за яким до нього не дотягнутися (щоб задушити), не поцілити в голову чимось важким, не кинути ножа, не отруїти... Перед народом він виступає в акваріумі з куленепробивного скла... І це диктатор «великої ядерної держави»! Невже це можна порівняти із Зеленським, який виступає у футболці захисного кольору на київській вулиці, незважаючи на загрозу авіанальоту? У всесвітню історію Росія і Україна вписали сьогодні (вже вписали) кожна свій розділ. Мені страшно уявити, який вигляд у цьому підручнику матиме розділ про історію Росії. Мені боляче думати про те, що розділ про історію України не зможе прочитати багато хто з громадян цієї великої країни.

Слава Україні!

*Юрій Фельштинський
Серпень 2022, Бостон*

Замість передмови

Випереджаючи час

Я є співавтором двох книжок, кожна з яких на шість років випередила час. Першу — «ФСБ підриває Росію» — написав у співавторстві з Олександром Литвиненком у 2000 році. І хоча книжка стала відомою у Росії й навіть була частково видана в Москві як спецвипуск «Нової газети» (серпень 2001 року), за межами країни їй не повірили: надто вже густими та чорними фарбами було описано все те, що відбувалось у «демократичній» ельцинсько-путінській державі. Ми писали, як Федеральна служба безпеки успішно саботувала російські демократичні реформи, як уміло — через організовані спецслужбами теракти — було спровоковано спочатку так звану Першу чеченську війну, а відтак і Другу, що її розв'язали у вересні 1999 року. Ми докладно проаналізували обставини терактів, які відбулися у тому ж вересні 1999 року в кількох російських містах, і дійшли до висновку, що за ними (а саме ці теракти призвели до Другої чеченської війни) стояли російські спецслужби, головною метою яких було — привести до влади директора ФСБ Володимира Путіна.

Проте у 2001 році у все це важко було повірити. Минуло п'ять років. У листопаді 2006 року в Лондоні отруїли Олександра Литвиненка. Причини, через які скоїли це вбивство, та його історія — окремих детективний сюжет. Але тепер нам важливо наголосити на іншому: саме після отруєння Литвиненка смертельною радіоактивною речовиною західна громадськість, та не лише Великої Британії, але й усього світу, повірила у зміст книги «ФСБ підриває Росію». Все описане там стало банальною істиною; й навіть здавалося дивним, що раніше її не помічали. У 2007 році книгу видали у двадцяти країнах.

Розділ 1

Україна: екскурс в історію

З погляду історії, Україні не пощастило. Через своє розташування у центрі Європи вона опинилася між чотирма різними пластами цивілізації — західним та східним, північним та південним. Для України така позиція перетворилася — якщо не на трагедію, то на вічну проблему. Від початку власного існування, народам, що населяли цю територію, доводилося давати відсіч то західним, то східним сусідам. На неї сунули з півночі скандинавські племена, з півдня — кримські татари та турки. Україна постійно знаходилась у пошуках союзників задля порятунку. Однак те, що Україна є серцем Європи, обумовлювало стратегічний шанс стати зоною миру, а не конфліктів, мостом взаєморозуміння та партнерства між цивілізаціями, різноманітними за своїми ментальними засадами, культурою, релігією та традиціями.

Проблема України полягала в тому, що вона постійно була частиною іншої країни або провінцією чужої імперії. Тільки «з третьої спроби»: після Богдана Хмельницького в 1654 році, проф. Михайла Грушевського у 1917 році, розпаду СРСР у 1991 році — Україна отримала врешті-решт свою незалежність. Що являє собою Україна сьогодні? Одну з найбільших країн Східної Європи, другу після Росії європейську країну (603,5 тисяч квадратних кілометрів), співмірну з Францією та Німеччиною. Станом на 2014 рік — Україна нараховує до 43 млн постійних мешканців, посівши таким чином тридцять перше місце в світі. Територіально населення розподілено нерівномірно. Найбільш густо заселені індустриальні східні (Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Харківська) та аграрно-індустріальні прикарпатські області (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька). Відносно нещіль-

но залюднені окремі райони українських Карпат, Полісся та південних областей (Волинської, Житомирської та Херсонської).

Україну віддавна населяють народності різного етнічного походження. Сьогодні на цій землі мирно співіснують українці, росіяни, білоруси, євреї, поляки, татари, болгари та інші — всього понад сто великих та малих національностей. Українці є титульною нацією, що складає більшість населення країни — близько 78%. Українці домінують практично у всіх регіонах, за виключенням Криму. Росіяни складають другу за чисельністю групу населення України — близько 18% й населяють в основному східну та південну області країни. Потім ідуть білоруси, молдавани, кримські татари та болгари. Православне населення статистично переважає (88%) та належить до низки конфесій: Української православної церкви (Московського патріархату), Української православної церкви (Київського патріархату) та Української автокефальної православної церкви (переважно українська діаспора за кордоном). Канонічний статус (визнання з боку автокефальних соборних (давніх) православних церков) має лише Українська православна церква (Московського патріархату). Багаторазові спроби об'єднатися та створити єдину соборну церкву успіхами поки що не увінчалися. Загальна кількість католиків (включно з греко-католиками) в країні досягає 4,8 млн людей. Мусульмани мешкають переважно в Криму (кримські татари) та, за різними даними, нараховують від 500 тис. до 1,2 млн людей.

На півдні Україна омивається Азовським та Чорними морями; на заході межує з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Молдовою, на півночі та північному сході — з Білоруссю та Росією. Найдовший сухопутний кордон України з Росією та Білоруссю — трохи більше трьох тисяч кілометрів. Морські кордони з Росією складають 1355 кілометрів, однак до сьогодні вони не врегульовані. Географічний центр Європи (за вимірюваннями, проведеними, з одного боку, військовим відомством Австро-Угорщини у 1887 році, а з другого боку — радянськими вченими після Другої світової війни) знаходиться на території сучасної України, недалеко від міста Рахів Закарпатської області.

Після розпаду Радянського Союзу, до 1994-1996 років, Україна стала третьою після США та Росії ядерною країною. Саме

Україна показала світу, що людству можна та потрібно відмовитися від ядерної зброї і сконцентрувати свої зусилля на мирному розвитку. Саме країна знаменитої княгині Ольги, великого князя Ярослава Мудрого та «вільного козацтва», що не побоялося свого часу кинути виклик турецьким султанам, країна гетьмана Війська Запорізького Богдана Хмельницького та митрополита Петра Могили, українських гетьманів Петра Сагайдачного та Івана Мазепи — у 1994 році знайшла в собі мужність відмовитися від ядерної зброї, заручившись гарантією територіальної цілісності найбільших країн світу — Росії, США, Франції, Великобританії та Китаю.

Україна — країна не лише легендарного футбольного тренера Валерія Лобановського, знаменитих футболістів Олега Блохіна та Андрія Шевченка, не тільки відомих на весь світ боксерів братів Кличко — абсолютних чемпіонів світу, але й не менш відомих поетів та письменників Тараса Шевченка та Івана Франка, Лесі України, філософа Григорія Сковороди та ще зовсім молодих поетів і письменників, науковців та амбіційних політиків нового покоління. Україна справедливо може пишатися і своїми науковцями, нобелівськими лауреатами — фізіологом Іллею Мечниковим та економістом Саймоном Кузнецем. Світову відомість здобули інженер Євген Патон, хірург Микола Амосов та багато інших. Аби зрозуміти суть процесів, які відбуваються в Україні, необхідно звернутися до історичних джерел, до витоків української традиції.

Що таке «Україна»?

Назва «Україна» має своє історичне пояснення. Термін вперше згадується в Іпатіївському літописі 1187 року і, на думку багатьох дослідників, походить від давньоруського слова «окраїна», що спочатку застосовувалося для позначення прикордонних (рубіжних) земель Київської Русі, потім — Польської держави, а опісля й Російської імперії. Саме цим визначенням користувались хроністи та історики давніх часів. До кінця XIII століття цей термін траплявся в літописах і означав різні «України»: землі, що

межують з ляхівськими, від Волині в басейні Лівобережжя по середній течії Південного Бугу, північно-східну частину Галицької землі та Переяславської землі (частини Київської та Чернігівської земель, що межувала зі степом). У XVI столітті терміном «Україна» позначали прикордонні землі поміж Великим Литовським князівством та Османською імперією (землі запорізьких козаків та Дикого поля). Траплялися також терміни «Українська Малоросія», «Литовська Україна», «Польська Україна», проте вони не прижилися. Після утворення Новоросійського краю частіше трапляється термін «Малоросія», що означував українські землі, розташовані на південному сході¹.

Внаслідок цього найбільш вживаним став термін «Слобідська Україна». З цим терміном пов'язують прикордонні, «окраїнні» території, про які писав і професор Грушевський. Відповідно під «окраїнністю» розумілася не відсталість, як наполягають російські антиукраїнські пропагандисти, а специфіка прикордонних регіонів, оскільки землі Дикого поля та Запорізької Січі перебували на стику одночасно трьох імперій — Російської, Османської та Речі Посполитої.

З кінця XVI і включно до XVIII століття «Україна» стає конкретним географічним поняттям, рівноцінним назвам інших історико-географічних регіонів (Волинь, Поділля, Сіверщина, Червонна Русь, Запоріжжя). У XVIII столітті це поняття набуває статусу загальновідомого, нарівні з церковним терміном «Малоросія». На противагу «окраїнному» терміну, деякі українські історики та лінгвісти висувають версію про те, що назва «Україна» походить від слова «край», «країна»². При цьому наголошується, що в українській мові терміни «україна» та «окраїна» завжди чітко розрізнялись за змістом³. «Україна» — як окрема та незалежна територія, а «окраїна» — тільки прикордонна територія. Однак в

¹ В. Скляренко. Звідки походить Україна? // Україна. – 1991, №1. С. 20, 39.

² М. Андрусак. Назва «Україна»: «країна» чи «окраїна». Прага, 1941; Історія Козаччини, кн. 1-3. Мюнхен; С. Шелухін. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. Прага, 1936; Ф. Шевченко: термін «Україна», «Вкраїна» має передусім значення «край», «країна», а не «окраїна»: том 1. С.189 – Історія Української РСР: 8 т., 10 кн. – К., 1979.

³ T. Martin. The Affirmative Action Empire. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2001.

міру зростання національного самопізнання українців поняття «Україна» стало не тільки географічним терміном, але й позначенням самобутнього етнічного простору, що став соціально та культурно самодостатнім на межі XIX та XX століть⁴.

Откуда есть і пішла земля українська?

Перші Homo erectus (людина прямоходяча), на думку вчених-археологів, з'явилися на території України мільйони років тому, мігруючи з Передньої Азії через Балкани та Центральну Європу — «справжні європейці». Потім, більш ніж 150 тисяч років тому, з'явилися і інші «європейці» — неандертальці, а 30 тисяч років тому назад — кроманьйонці, майже наші сучасники. Важливе місце в історії України посідає трипільська культура в IV — III тис. до н.е. в Дунайсько-Дніпровському межиріччі, найбільший розквіт якої припадає на період між 5500 та 2750 роками до н.е. Ареал її розповсюдження — правобережна Україна, Молдова, Східна Румунія, а також Угорщина. Трипільська кераміка займала одне з визначних місць в тогочасній Європі за довершеністю обробки та розпису⁵. Деякі українські дослідники вважають, що саме трипільці можуть бути «прабатьками» українців. В будь-якому разі, їм вдалося переконати в цьому президента України Віктора Ющенка.

Археологи до сьогодні сперечаються стосовно присутності кіммерійців у Південній частині України та в інших регіонах, проте багато авторів пов'язують «кіммерійську епоху» (друга половина VIII—VII століття до н.е.) з Північним Причорномор'ям. На зміну кіммерійцям у VII столітті до н.е. приходять скіфи, що

⁴ Ф. А. Гайда. От Рязани и Москвы до Закарпатья. Происхождение и употребление слова «украинцы» // Родина. 2011, №1; А. И. Миллер. Дуализм идентичностей на Украине // Отечественные записки. – 2007, №34 (1). С. 84-96.

⁵ Linda Ellis. The Cucuteni-Tripolye Culture: Study in Technology and the Origins of Complex Society. – Oxford: British Archaeological Reports (B.A.R), 1984, 221 p.; А.Г. Корвин-Пиотровский. Трипольская культура на территории Украины. // Трипольская культура в Украине: поселение-гигант Тальянки: сборник научных трудов / Отв. Ред. А.Г. Корвин-Пиотровский, Ф. Менотти; Институт археологии НАН Украины. – К., 2008, 256 с.

витіснили попередників з українських степів. Вважається, що скіфи створили своє перше державне утворення — Скіфську державу, що полягла під ударами сарматів в 200 році до н.е. Паралельно зі скіфами давні греки в Північному Причорномор'ї починають засновувати свої перші колонії (Херсонес, Ольвію та ін.). В III столітті до н.е. з північного заходу на територію України переселяються готи та створюють тут своє королівство. В 375 році н.е. готи зазнають поразки від гунів, що прийшли з глибин Азії та переселяються за Дунай, на територію Римської імперії, де з часом засновують свої королівства. Держава гунів, зазнавши поразок від римлян, швидко втрачає силу та розпадається. Після нашестя гунів гегемонія над нинішньою територією України у кінці V століття переходить до слов'янських племен. Лівобережна частина України разом з Таврією попадають в залежність від Хазарського каганату. В наш час північно-західні області України вважаються найбільш ймовірним місцем зародження східних слов'ян: русичів, полян, древлян, сіверян, бужан, тиверців, уличів, волинян та інших.